

עיון

בלעדיה היינו מכירים פחות את ש"י עגנון

עם מותה של אמונה ירון, שהעמידה את עצמה ואת חייה באופן טוטלי לרשותו של אביה, ש"י עגנון, והעשירה את עולם הספרות הישראלית

דן לאור

19 ביוני 2015

בסוף יולי 1921, בעת שהותו בקניגסברג שבגרמניה, עירו של עמנואל קאנט, כתב שמואל יוסף עגנון לפטרונו שלמה זלמן שוקן את המכתב הקצר הבא:

"אחרי דרישת שלומו הטוב אודיעהו כי אשתי תחי' ילדה לי בת וקראתי את שמה אמונה".

שבועיים לאחר מכן, בעת שהותו בברלין, שלח אליו מכתב נוסף ובו ציין בהערת שוליים:

"בתי אמונה תחי' מתפתחת יפה ברוך השם וגם אשתי שתחי' בריאה ושלימה והיא דורשת בשלומו".

איור: ערן וולקובסקי

אמונה עגנון (צ'צ'קס), לימים אמונה ירון — בתם של שמואל יוסף עגנון ואסתר מארכס — נולדה בבית היולדות של הד"ר פפורטה, ברחוב בוטרברג שבקניגסברג, ב-2 ביולי 1921. עגנון ואסתר נישאו קצת יותר משנה קודם לכן בברלין, זה היה ב-6 במאי 1920. מקום מגוריהם הראשון היה בעיר ויסבאדן, הסמוכה לפרנקפורט, אך בהיותה בחודשי הריונה המתקדמים בחרה אסתר עגנון לעזוב את ויסבאדן ולנסוע לבית הוריה שבקניגסברג, כדי לעבור את הלידה הראשונה בסביבה שנראתה לה תומכת. עגנון עצמו הגיע לבית מארכס שבקניגסברג רק כעבור שבועיים, אז זכה לראות לראשונה את בתו הבכורה, זו שעתידיה לימים להיות שותפתו ויד ימינו — בחייו, ועוד יותר מזה, לאחר מותו.

להלן כמה פרטים משלימים, חלקם ידועים יותר וחלקם ידועים פחות: עגנון נולד בבוצ'איץ' שבגליציה המזרחית ב-1887, עלה לארץ והתיישב ביפו ב-1908, עקר לגרמניה ב-1912, ובשנת 1924 – לאחר השריפה שפרצה בביתו שבבאד־הומבורג, הסמוכה גם היא לפרנקפורט – החליט לחזור ולהתיישב בארץ, הפעם בירושלים. תחילה שהה עגנון בארץ בגפו, ואילו בני משפחתו – ובהם בנו שלום מרדכי (הוא חמדת), שנולד ב-1922 – הצטרפו אליו רק בנובמבר שנת 1925.

הורתה וראשית גידולה של אמונה ירון היו אפוא בגרמניה, ארץ הולדת אמה, ולא עוד אלא שבמשך רוב השנים, עד לפרוץ מלחמת העולם השנייה, נהגה אסתר עגנון לנסוע יחד עם שני ילדיה לבית הוריה שבקניגסברג כמעט מדי קיץ, ובהזדמנויות אלה ערכה ביקורים אצל קרובי משפחתה הענפה בערים שונות בגרמניה. ואף שנולדה לאב יוצא פולין, שעולמו הרוחני היה נטוע במזרח אירופה, "המולדת השנייה" של אמונה ירון היתה גרמניה, היא ידעה את השפה, הכירה את הנופים, רכשה את המנהגים והפנימה את הנימוסים.

גם בארץ קיימה משפחת עגנון קשרים אינטנסיביים עם בני משפחת מארכס, שרבים מהם עלו בהדרגה לארץ. כך נתחדדה ונתעצמה זהותם ה"יקית" של שני הילדים – ובמיוחד זהותה של הבת אמונה. אין זה כלל מקרה שהפרק הראשון של הספר האוטוביוגרפי, "פרקים מחיי", שאותו פירסמה אמונה ירון ב-2005, נקרא "משפחת מארכס". משפחת צ'צ'קס, זו שמצד אביה, היתה רק ברקע.

כשהגיעה משפחת עגנון לארץ כבר נפל הפור שמקום מגוריה יהיה בירושלים, העיר שהיתה לביתה של אמונה עד יומה האחרון – במשך כמעט תשעים שנה – ושאליה היתה קשורה בעבותות. הפרק המוקדם בחיי עגנון – היפואי, החילוני, המתירני, המפולש – היה נחלתו של עגנון בלבד. אמונה למדה עליו רק מתוך הספרים. היא עצמה גדלה בבית ירושלמי שהתנהל בו אורח חיים דתי, אם כי לא קנאי, מה גם שרעייתו של עגנון, אף שבאה ממשפחה יהודית אורתודוקסית נוסח גרמניה, לא ראתה עצמה מעולם אשה דתית.

את כיתות היסוד שלה העבירה אמונה בבית הספר הפתוח והמתקדם של מיס קאלן, מעין בית ספר "ניסויי" במושגי ימינו, שבו למדו בנות המעמד הבינוני הגבוה של ירושלים המנדטורית. לאחר מכן למדה בבית הספר לבנות "רוחמה" ובסמינר "המזרחי", ובכך התאימה עצמה לדגם ה"דתי" של משפחתה, שאליו נצמדה גם בהמשך.

חלוקת העבודה בינה לבין אחיה חמדת היתה חותכת: היא היתה נערה דתית, צייתנית, נאמנה לבית הוריה. הוא היה נער מרדן, פורק עול, שתבע ללמוד בבית ספר תיכון חילוני, ולאחר מכן הלך לעבוד כפועל בבית החרושת "הבורג" ברמת גן, שנוהל על ידי קרוב משפחה, למנינת לבו של אביו. בצעירותו בחר להתגייס לפלמ"ח.

אמונה העריצה את אביה והיתה סרה למשמעתו, והרי כבר בילדותה נחשב עגנון לסופר מפורסם ונערץ ששמו נישא בפי כל ושסיפוריו נלמדו בבתי הספר. אולם החינוך ה"יקי" בבית, שהיה ספרטני, מצניע לכת, כמעט נזירי, עשה את שלו: מעולם לא רמו עיניה, מעולם לא נתלתה בייחוסה המשפחתי, ואף לאחר שזכה אביה בפרס נובל לא חל שינוי כלשהו בשיגרת חייה ולא דבק בה שמץ של גבהות לב.

אמונה הכשירה עצמה להיות מורה: תחילה שימשה מורה בצפת, אחר כך בפתח תקווה וברושלים. כשהרחיקה עצמה מן הבית בראשית דרכה כמורה חש עגנון בחסרונה. "הנשלח לך תנור?" — שאל אותה במכתב אבהי כל כך ששיגר אליה לצפת. במכתבים הארוכים ורוויי האהבה שכתב לא נמנע אף מלשתף אותה בסודות עבודתו: "עסוק אני עדיין ביצחק", כתב לה בימים שבהם היה טרוד בכתיבת "תמול שלשום", "ואני מתיירא להסיח דעתי ממנו, שכבר למדתי מן הניסיון שאם אני עוזב אותו מעט הוא עוזב אותי הרבה עד שמתרחק והולך". וכן כתב לה, אולי כדי לתרץ את אי־בואו אליה לביקור: "יצחק שלי עושה חיל ונעשה אדם מסוים שיש לי קורת רוח ממנו. בגלל כן איני מניחו לשעה קלה". לבסוף החליט לעשות מעשה וניתק עצמו מעבודתו ויחד עם רעייתו נסע לבקר אותה בצפת, שבמיקומה ההררי, בסימטאותיה המתפתלות, בעתיקות שבה ובדבקותה במסורת הזכירה לו את בוצ'אץ'.

אמונה היתה קרובה לאמה יותר מאשר לאביה. עגנון היה מסוגר ומרוחק, שקוע בעבודתו מבוקר עד ערב, איש לא היה רשאי להפריע לו במהלך יום העבודה, לעתים עורר בה רתיעה בשל תובענותו ועריצותו. עם זאת, ידעה אמונה כבר מצעירותה להעריך את חוכמתו הרבה, את ידענותו שלא היה לה גבולות, את מקוריות המחשבה ואת היכולת הבלתי־נלאית שלו לספר סיפורים. בצילום משנת 1942 — היא השנה שבה התגוררה בצפת — נראה עגנון בן ה-55 כשהוא יושב נינוח, ברגליים משוכלות, ידו מונחת על ברכו הימנית, פניו טובים, כשאמונה בת ה-21 יושבת על מסעד הכיסא, לבושה בשמלה קיצית קלה, שיערה מתולתל, ידה מונחת ברכות על כתפו, כשהשניים מחליפים ביניהם מבטים אפופי חיבה. רגע נדיר של חסד שהונצח בעין המצלמה.

את התפקיד המקצועי שיועד לה בחייו של עגנון החלה אמונה ירון למלא בתקופה מאוחרת יחסית. לא אחת ניסה עגנון לגייס את ילדיו ככוח עזר בעבודתו. חמדת, למשל, הוא זה שהדפיס בכתב מכונה את "תמול שלשום". הצעות דומות הופנו גם לאמונה, שלא אחת התגייסה לסייע לו בהגהת כתביו. בזיכרונותיה היא משחזרת את כיצד בהיותה תלמידת תיכון עמלה יחד אתו עד שעת לילה מאוחרת על הגהת "אורח נטה ללון", וגם על חלקה בשלב מאוחר יותר בהגהת כרך הסיפורים "ואלו ואלו", שזיכה אותה בתודת אביה — כלשון ההקדשה שכתב על גבי העותק שהעניק לה: "לבתי הנאה / מרת אמונה / שעשתה בהגהה / בדעת ובתבונה".

אולם היא סירבה להפוך את העיסוק הזה למקצוע, היא רצתה לכונן לעצמה חיים עצמאיים — כמורה, כסופרת, כאשה וכאם, ושמה נרתעה מפני גורלה של אמה, שוויתרה בהדרגה על כל שאיפותיה להיעשות אשה בעלת מקצוע, ותחת זאת נשאבה כל כולה לטיפול היומיומי בכתבי בעלה.

בזיכרונותיה מספרת אמונה ירון כי אי שם בשנות הארבעים ביקש ממנה אביה, "שאקדיש לו כמה שנים, אעזור לו בעבודתו, והוא ידאג להתפתחותי, אלא שאני רציתי להיות אני". בעניין זה היה לה לעזר גרשום שלום: משסיפר לו עגנון בגאווה על הרעיון לגייס את אמונה

למפעל, שלל זאת שלום באופן מיידי. "הוא תמך בי ואמר שעלי להתפתח על פי דרכי, ללא השפעתו", כתבה ירון בזיכרונותיה. היא היתה קוראת את כל מה שכתב, משוחחת אתו על הספרים, מגיבה על כל מה שקראה, פה ושם סייעה לו בהגהה, אך לא יותר מזה. הפנטסיה היחידה שאחזה בה בצעירותה בהקשר זה היה לתרגם את יצירתו לאנגלית, אולי גם לשפות אחרות, זאת בשל הקלות שבה הצליחה ללמוד שפות. אולם רעיון זה נעלם כשם שבא.

חילוף התפקידים שבין אמונה לאמה אסתר עגנון התרחש בשנות השישים. אמונה היתה אז בתחילת שנות הארבעים לחייה, וזה עתיד היה להיות — כפי שהסתבר בדיעבד — העשור האחרון בחייו של עגנון. אסתר חלתה, מיהרה להזדקן, גופה נחלש מאוד וזיכרונה בגד בה. אט אט יצאה מכלל תפקוד, וכך, בתוקף הנסיבות וללא הצהרת כוונות כלשהי, נשאבה אמונה אל המקום שפינתה אמה.

מדי כמה ימים היה עגנון מגיע לביתה של בתו אמונה ובידיו צרור כתבים. הפעם היתה זאת היא שהתבקשה להעתיק אותם לכתב מכונה. בהתחלה טיפין טיפין, בהמשך נעשתה זו מטלה של קבע. אט אט התפנתה אמונה מעיסוקיה המקצועיים, ילדיה בגרו מעט, והעבודה לצדו של עגנון היתה בהדרגה לדרך חיים. פענחו כתב היד, כשלעצמו, היתה משימה קשה מאין כמוה — עד עצם היום הזה רק אנשים מעטים בלבד, נער יספרם, הם בעלי מיומנות בקריאת כתב היד של עגנון, העשוי ככתב חידה. אמונה למדה לרוץ בזה, כשבעלה חיים ירון, שהיה עם השנים לאיש אמונו של עגנון, נעשה גם הוא מומחה בקריאת כתב היד.

אמנם בשלב זה של חייו נמנע עגנון מלהוציא לאור ספרים, כפי שיוסבר להלן, אלא שפרסומים רבים מפרי עטו המשיכו להופיע, בעיקר בעיתון "הארץ" אך גם בבימות אחרות. בשנים אלה פירסם עגנון פרקים שעתידים היו להתקזז אל יצירות גדולות כמו "עיר ומלואה", "הדום וכיסא", "בחנותו של מר לובלין" ו"ספר סופר וסיפור". המו"ל גרשום שוקן נחרד אז מכך שעגנון חדל מלפרסם ספרים, עד שלמעשה כפה עליו להוציא כרך נוסף של סיפורים ("האש והעצים", 1962). הוא אף הביע חשש, שלו נתן ביטוי בקול רם, שעוד מעט לא

ידעו מיהו עגנון. ודווקא אז, באופן פרדוקסלי, זכה שמואל יוסף עגנון בפרס נובל (1966), והיה לסופר העברי הראשון, ולפי שעה גם האחרון, שזכה בפרס חשוב זה. אין זה מפתיע כי הבת אמונה היא שנתבקשה על-ידו להתלוות אליו למסע החורף הקסום לשטוקהולם, ובהמשך למסע הניצחון שלו בבירות העולם — לונדון, פאריס, ניו יורק.

אולם נקודת המפנה בתולדות קשרי העבודה שבין עגנון לבתו היה הרומאן "שירה". פרקים ראשונים מן הרומאן "שירה", שנכתב ברובו בשנות הארבעים המאוחרות, לאחר הופעת "תמול שלשום", התפרסמו ב"לוח הארץ" בתחילת שנות החמישים, אך בהמשך מטעמים שונים, הפסיק עגנון לפרסם פרקים מתוך הספר, ובהמשך נסוג מן הכוונה לסיים את כתיבת הספר ולהוציאו לאור. שינוי בעמדתו זו חל בשלהי שנות השישים. פתאום החליט עגנון לחזור אל כתב היד של "שירה", ותחילה להכניס בו תיקונים, והוא עשה זאת תוך שיתוף פעולה מלא עם בתו אמונה.

אך לא לעולם חוסן. לאחר שהוכשרו לדפוס עשרים הפרקים הראשונים לערך, לקה עגנון באפאזיה מוטורית ואושפז בבית חולים לתקופה ממושכת — זה היה ביולי 1969. חרף זאת המשיכה אמונה לעסוק במסירות רבה במלאכת ההעתקה; לתומה סברה גם שהעיסוק בספר יתרום לשיקומו של אביה ולשיבתו לחיים תקינים. יום יום התייצבה ליד מיטתו בבית החולים "הדסה" בירושלים כשבידיה הדפים המועתקים מתוך הרומאן, כשהיא קוראת בפניו את מה שכתבה ומצפה לאישורו.

אלא שבשלב זה איבד עגנון את כושר הדיבור שלו. את אישוריו או את איסוריו ביחס לדרך שבה ערכה את הדף שידר אליה בתנועת יד ובמנוד ראש בלבד. יחד עם זה התקדמה העבודה בקצב סביר למדי. אמונה המשיכה בניסיונותיה אלה גם בעת שאושפז עגנון במוסד סיעודי של ותיקי ההסתדרות בגדרה. אלא שהזמן שנותר היה קצוב: ב-17 בפברואר חלה הרעה במצבו של עגנון; הוא אושפז בבית החולים קפלן ברחובות ובו בלילה מת. הפרויקט ושמו "שירה", שהכל ייחלו לו

כאל יצירת הדגל של עגנון המאוחר, נותר בלתי גמור — כפי שהיה למעשה בעשרים השנים האחרונות לחייו.

אין זה מקרה לכן, שבתום שלושים ימי האבל הסתערה אמונה ירון במלוא כוחותיה על מאות העמודים והגירסאות השונות של "שירה", כשהיא ממוקדת מטרה להוציא את הספר לאור. מה שלא הסתייע בחייו של עגנון יסתייע לאחר מותו. "על 'שירה' עבדתי שעות רבות כל יום, גם לפני הצהריים וגם אחר הצהריים וגם בערב", העידה בספרה "פרקים מחייו". ככל שנקף הזמן חשה עצמה בטוחה בעבודתה, והיא נטלה לעצמה את הזכות להכריע בשאלות של עריכה. וכך, בתוך פחות משנה מאז שהחלה בעבודה על הספר — כמעט בחופף ליום השנה הראשון למותו של עגנון — פרץ "שירה" למרחב הספרותי של מדינת ישראל, היה לרב־מכר, ועורר התרגשות עצומה הן בקרב שוחרי עגנון והן בקרב ציבור הקוראים בכלל. מאז היה הרומאן לאחת היצירות הפופולריות והנערצות ביותר של עגנון, שאף זכה להצלחה בתרגום — לאחרונה בתרגום לגרמנית, מעשה ידיו של טוביה ריבנר, שהתקבל בהתלהבות.

גם ההתקפה לא איחרה לבוא, היא באה מכיוונו של פרופ' ברוך קורצווייל, שהיה אז במעמד של בכיר פרשני עגנון, מעמד שהיה מוסכם בשעתו גם על עגנון עצמו. קודם הפרסום ביקשה אמונה מחמדת אחיה לערוך ביקור אצל פרופ' קורצווייל ולדווח לו על עבודתה. קורצווייל רתח מזעם — כיצד נטלה לעצמה אמונה ירון את הרשות לערוך את הספר לבדה ולקבל הכרעות מהותיות ביחס לשאלות של מבנה בהתבססה על שיקול דעתה בלבד? עדיף היה, גרס המבקר הנכבד, אילו היה הוא עצמו מושיב שניים או שלושה דוקטורנטים והם היו עורכים את הספר בדרך מדעית! קורצווייל לא שקט, ולאחר שהופיע הספר פירסם עליו מסה פרשנית גדולה — היה זה אחד המאמרים האחרונים שכתב על עגנון — ובה דיבר בגנות מפעלה של אמונה ירון והביע ספק בכושר השיפוט שלה: כל הכבוד לגברת אמונה ירון־עגנון", כתב קורצווייל בלשונו המושחזת, "אבל לא היא ולא יועציה 'המדעיים', מטעם זה או אחר, יכולים להיות הפוסקים האחרונים והבלעדיים בעניין האמת על טיב עזבונו האמנותי של

עגנון" ("חשבונו האמנותי האחרון של שמואל יוסף עגנון", "הארץ", 12-19.31971).

אולם אמונה זכרה היטב שאביה הסמיך אותה מעל מיטת חוליו לעבוד על החומר באופן עצמאי. "כשהצעתי לאבא שאתייעץ בשאלות עריכה עם שניים מידידיו הקרובים, ניענע ראש בכעס לאות שלילה" — כתבה בזיכרונותיה. "זה חיזק את ביטחוני ולא התרגשתי כשפרופ' קורצווייל כתב מאמר ארוך נגדי ב'הארץ'".

הופעת "שירה" היתה למעשה טקס החניכה של אמונה ירון, שבו יצאה לראשונה מן האלמוניות, נהפכה לדמות מוכרת ואף מחוזרת בעולם הספרות הישראלית, וזכתה להכרה בלתי מעוררת כאוצרת כתבי עגנון ועורכת כתביו. היא הופתעה לגלות כי עריכת הכתבים מחזקת את הקשר שבינה לבין אביה, שהחל לתפוש תאוצה בעת שעבדו יחד בתקופת מחלתו. דירתם הצנועה של אמונה וחיים ירון, בקומה השנייה ברחוב וושינגטון בירושלים, מול מגרש הכדורגל של ימק"א, נהפכה למעשה למכון להפקת כתבי עגנון בהיקפים, בקצב ובאיכות ששום חבר של דוקטורנטים לא היו עומד בו.

בלי עוזרים, בלי מזכירים, בלי מסייעים, בלי תקציבי מחקר — שותפה היחיד לחלק גדול מן העבודה היה בן זוגה, חיים ירון — עמלה אמונה ירון מבוקר עד ערב בהעתקת אלפי עמודים של כתבי היד, שהיו אצורים בארכיונו של עגנון בבית הספרים הלאומי, ובהבאתם של ספריו לדפוס. תחילה עשתה את מלאכתה באמצעות מכונת כתיבה קטנה, כפי שאפשר ללמוד מתמונת השער של ספרה "פרקים מחיי", ובשנת 1985 — בהיות בת 64 — סיגלה לעצמה את היכולת לעבוד גם באמצעות מעבד תמלילים.

מאז הופעת מהדורת "כל סיפוריו" בשבעה כרכים באמצעות הוצאת שוקן בשנת 1953, שהיו לשמונה עם צירוף "האש והעצים", נמנע עגנון למעשה מלפרסם ספרים, אף שקצב הכתיבה שלו היה מסחרר וכיווני הכתיבה שלו היו שונים ומגוונים. מה עמד מאחורי נוהג זה — זו שאלה שראוי לשאול אותה בנפרד. לכאורה, רצה עגנון לכתוב ולכתוב, אך לא עמד לו הכוח, או אולי הרצון, להביא את הספרים לידי גמר, מה

שהיה צורך השקעת זמן עצומה, שאולי היתה באה על חשבון כתיבת הדברים החדשים המקוריים. וכך, נותרו בעזבונו מיכלי קרטון גדולים ולצדם מעטפות רבות שהחזיקו את כתבי היד, שאותם שמר בארון ברזל שיועד למטרה זו.

בשלב מסוים הכיר עגנון בזה, כי כתבים אלה יהיו כתבים שיפורסמו לאחר מות, ולא אחת שוחח על כך גם עם בנו חמדת ועם בתו אמונה. הם ידעו כי הוא מצווה עליהם למצוא דרך להוציא את הכתבים לאור. ומטבע הדברים שאמונה היתה זו שהרימה את הכפפה.

בין שנת 1971, שבו פירסמה את הרומאן "שירה" לבין שנת 2002, שבו הופיע כרך המכתבים שאותו ערכה, "מסוד חכמים", ראו אור חמישה עשר כרכים, רובם עבי כרס, מתוך עזבונו של ש"י עגנון — בממוצע ספר אחד אחת לשנתיים. שרשרת פרסומים זו הכילה ברובה את מה שכתב עגנון בשנות החמישים והשישים, ובחלקם דברים שנכתבו, ולעתים אף פורסמו, בשלבים יותר מוקדמים בחייו. החומר עצמו היה הטרוגני מאוד ורב פנים: בצד הרומאן "שירה" התפרסם רומאן נוסף, "בחנותו של מר לובלין", שסביבת התרחשותו היא גרמניה של שנות מלחמת העולם הראשונה, מעין השלמה לסיפור "עד הנה". כרכי העיזבון כללו גם קובצי סיפורים, שבהם נכללו סיפורי מופת, כמו "כיסוי הדם" או "לפנים מן החומה", וכן את "קורות בתינו", ניסיון עגנוני מסוים לחבר את הסאגה של משפחתו.

כמו כן כינסה אמונה ירון לראשונה את אסופת נאומיו, הרצאותיו ומאמריו של עגנון, שצמחו לכאורה כבדרך אגב ("מעצמי אל עצמי"), דוגמת הרשימה "על ברל כצנלסון" או הנאום שנשא בטקס הענקת פרס נובל. מקום מיוחד בכרכי העיזבון תופסים ספרי הכינוס, פרי עריכתו המלומדת של עגנון — "אתם ראיתם", "ספר סופר וסיפור" ו"סיפורי הבעש"ט" — והם מהווים תוספת רבת ערך לאנתולוגיות קודמות, דוגמת "ימים נוראים", שזכו לתהודה רבה בחייו.

שביל נוסף שאליו פנתה אמונה ירון היה איסוף האיגרות שפרסומן, בליווי הערות מפורטות ועתירות ידע, האיר ממדים חדשים באישיותו של עגנון, בתולדות עבודתו, ולעתים גם בתולדות התקופה. חטיבה זו

שבכרכי העיזבון מכילה את מכתבי עגנון לרעייתו אסתר שנשלחו אליה במהלך שנות השלושים (ואף מעט ממכתביה), את חילופי האיגרות בינו לבין שלמה זלמן שוקן, וכן כרך בשם "מסוד חכמים" ובו כלולה התכתובת שבין עגנון לבין חמישה אישים — ח.נ. ביאליק, י.ח. ברנר, פישל לחובר, דב סדן וברל כצנלסון.

בתוך כך היה ביתה של אמונה ירון למקום עלייה לרגל לחוקרי עגנון ושוחרי יצירתו, בכללם כותב שורות אלה, והיא, בגדלות הנפש ובנדיבות שניחנה בה, פתחה להם את הדלת, ענתה בסבלנות על השאלות שהוצגו לה, מעולם לא מנעה את המידע שהיה שמור אצלה ממי שצרך אותו או גילה בו עניין. ובעת שהיא היסבה עם האורח סביב השולחן העגול בסלון ביתה וגוללה בפניו את מה שביקש לשמוע, היה חיים ירון מזנק מעת לעת אל ארון הזכוכית הסמוך או פורש לרגע אל עומק חדר השינה ודולה משם את כתב היד, המכתב או המסמך שאמור היה לחזק או להשלים את מה שאמרה. ראה — נהגה אמונה לומר לבן שיחה בפנים מאירות, כשהיא אוזנת את המסמך בידה — כך בדיוק כתב אבא!

בין כלל הכרכים האלה מזדהר באור יקרות הספר "עיר ומלוואה" שיצא לאור בשנת 1973, ושדווקא בו ראתה אמונה ירון — ולא ב"שירה" — את גולת הכותרת של מפעלה. "זה ספר תולדות העיר ביטשאטש, היא בוטשאטש, אשר כתבתי בצערי וביגוני למען יידעו בנינו אשר יקומו אחרינו שעירנו עיר מלאה תורה וחוכמה ואהבה ויראה וחיים וכן וחסד וצדקה היתה למן היום היווסדה ועד שבא השיקוץ המשומם והטמאים והמטורפים אשר עמו ועשו בה כליה". פתק זה, שאותו דלתה אמונה ירון מבין מאות העמודים וקרעי הנייר שנדחסו לתוך קופסת קרטון גדולה, חשף באחת את מה שביקש עגנון לעשות יותר מכל דבר אחר בעידן שלאחר השואה: לכתוב את ספר תולדות עירו בוצ'איץ, ובכך, באמצעות הלשון והספרות, לכונן בדרך משלו את דיוקנה של עיר ואם בישראל בשנים שקדמו לחורבן. וכמי שלא חווה באופן אישי את החורבן עצמו הותיר עגנון את הסיפור הזה למספרים אחרים.

היקפו של מפעל ספרותי זה נערם לכדי יותר מ-700 עמודי דפוס, כשעבודת ההכנה של הספר הכל כך מפתיע, הנוגע בעצבים

החשופים של הקיום היהודי, נעשית מתוך הכרה מלאה בחשיבותו של מפעל זה. "על 'עיר ומלואה' עבדתי באותו קצב כמו על 'שירה'", כתבה ירון ב"פרקים מחייו" — "אלא ש'עיר ומלואה' הוא ספר הרבה יותר גדול ועבודתי עליו נמשכה שתי שנים. 'עיר ומלואה' היה חשוב בעיני אבא והוא הרבה לדבר עליו. פעמים מספר הודיע למו"ל שבקרוב ישלח לו את כתב היד, אך משום מה קשה היה לו להיפרד ממנו והמשיך לעסוק בו. הספר מתאר את עיר מולדתו של אבא, את בוטשאטש, דרך תיאוריו אנו יכולים להכיר את כל יהדות מזרח אירופה".

בדבריה חושפת ירון גם פרטים רבים הנוגעים בעבודה המורכבת שחייבה עריכת הספר (שם, עמ' 201-202), והיא אף מוסיפה לזה פן אישי. "בשנים הראשונות כשרק התחלתי לעסוק בעזבונו, הופיע אבא לעתים קרובות בחלומי כשהוא מנענע אלי בראשו ואומר, טוב ויפה, כך גם היתה כוונתי. זה קרה כשערכתי את הספר 'עיר ומלואה'".

תוספת זו של חמישה עשר כרכים מהעזבון חוללה שינוי מרחיק לכת במפת יצירתו של עגנון — נתגלו "תקופות" חדשות, בעיקר התקופה המאוחרת, שרק אולי אנשים כמו גרשום שלום יכולים היו לנחש אותה תוך כדי התהוותה. מחזור הרומאנים שהעמיד בחייו זכה להרחבה משמעותית, חדשות לבקרים צצו סיפורים חדשים, ואף כמה מן הפרגמנטים הסיפוריים היו בעלי עניין, האופק ההיסטורי שאותו הקיפה יצירת עגנון נסוג לזמנים שלא זכו אצלו קודם לכן לייצוג (במיוחד בסיפור "הדום וכיסא"), חל שינוי מהותי ביחס הכולל שבין עגנון הסופר המקורי לבין עגנון "בעל הכינוס" (האנתולוגיסט). פתאום נשמע גם, בעוצמה מוגברת, קולו הציבורי של הסופר האנטי-ציבורי, מי שהספרות היתה לו מקדש מעט, ואף ניתנה תשובה עתירת רושם לשאלה המטרידה אותנו מני אז, "האם כתב עגנון על השואה".

אל ספרה "פרקים מחייו" צירפה אמונה ירון כנספח ארבעה סיפורים מקוריים משל עצמה, שאותם פירסמה על בימות שונות בשנות השישים. אחד מהם, והבולט שבהם, "עיירה בראש ההר", הוא תיאור נרחב של חוויותיה כמורה בצפת, והוא פורסם ב-1965 בכתב העת "אמות" שבעריכת שלמה גרודזנסקי. אל פרסום הסיפורים הוקדמו

שורות אחדות, שבהן העידה הכותבת כי החלה בכתיבת סיפורים בשנים האחרונות לחיי אביה. "אבא שמח מאוד כשהראיתי לו את סיפורי ועודד אותי להמשיך", גרסה ירון. ובהמשך: "עם פטירתו הפסקתי לכתוב מכיוון שרציתי להביא לדפוס את כתבי היד שנשארו אחריו".

האומנם שמח עגנון באמת למקרא סיפורה של בתו? עם פרסומו של הסיפור הראשון היתה אמונה ירון בשנות הארבעים של חייה, וספק אם עגנון סבר אם אכן זוהי ראשיתה של קריירה ספרותית של ממש. כנגד זה גילה עגנון שביעות רצון מלאה לנוכח מעורבותה ההולכת וגוברת של בתו במלאכת העתקת כתביו, שבה ניסה לעניין אותה לא אחת בשלבים מוקדמים יותר בחייה.

אף אם נעשו בעבודתה טעויות שונות בהערכה ובשיקול דעת, והיא ספגה על כך ביקורת, ולא רק מקורצווייל, הרי אלה בטלים בשישים לעומת חשיבותם הכוללת של מה שהוציאה מתחת ידיה. במובן מסוים היתה אמונה ירון ביחס לעגנון מה שהיה מקס ברוד לפרנץ קפקא, אוטו אריך דויטש לפרנץ שוברט, מנחם דורמן לנתן אלתרמן. כמו אלה שקדמו לה או פעלו במקביל לה, גם היא העמידה את עצמה לרשותו של הגאון הספרותי, כשהיא נחושה בדעתה לעשות את כל שנדרש לעשותו כדי שלא לאפשר לסימפוניה להיוותר בלתי גמורה.

הצג עוד

מערכת | הנהלה | מדיניות פרטיות | תנאי שימוש | צרו קשר | רכשו מינוי | ביטול מינוי דיגיטלי | שאלות ותשובות | פרסמו אצלנו

חדשות, ידיעות מהארץ והעולם - הידיעות והחדשות בעיתון הארץ. סקופים, מאמרים, פרשנויות ותחקירי עומק באתר האיכותי בישראל

© כל הזכויות שמורות להוצאת עיתון הארץ בע"מ